

Povijest u Bibliji, tradicionalnom kršćanstvu i karizmatško-pentekostalnim zajednicama

Boris Havel

Boris.Havel@mvep.hr

UDK: 930.1:2

22:930.1

23/28:930.1

284.57:930.1

Izvorni znanstveni rad/Original scientific paper

Primljeno: 1. veljače 2012.

Prihvaćeno: 15. veljače 2012.

Kršćani su od najranijih početaka Crkve prepoznavali posebnu ulogu koju povijest ima u razumijevanju Božjega djelovanja među ljudima. Kršćansko pridavanje važnosti povijesti preuzeto je iz hebrejske Biblije i naslijeđeno od židovstva, koje je iznjedrilo kršćansku vjeru. Zatim su teolozi i povjesničari nastojali definirati koja povijest i na koji način je važna. Usprkos raznim razmimoilaženjima, mnogi su imali načelan stav da je povijest izravno ili neizravno otkrivanje Božje volje, planova, putova i karaktera, kao i da se u njoj može naći legitimitet za postojanje vlastite denominacije.

S pojavom karizmatško-pentekostalnog pokreta u dvadesetom stoljeću, velik dio kršćana toga profila postao je izložen drukčijem stavu prema povijesti: nezainteresiranosti. U karizmatško-pentekostalnim zajednicama naglasak se stavlja na osobni doživljaj i iskustvo koji su vidljivi i mjerljivi u prostoru i vremenu (ovdje i sada), pa je povijesna perspektiva nerijetko ostala zanemarena. Budući da je u crkvama toga profila često postojala, barem latentna, nepovjerljivost prema akademskim izučavanjima općenito, koje su se, osobito na počecima pentekostalizma, smatrala uzročnikom zamiranja pobožnosti, tradicionalno kršćansko zanimanje za izučavanje povijesti je splasnulo. Bespovijesnost koja je iz tog proizišla vidljiva je, donekle, i danas.

Nepoznavanje povijesti može imati potencijalno vrlo štetne posljedice: prijezir prema tradicionalnim crkvama i denominacijama, duhovni ekskluzivizam te nezainteresiranost za jedinstvo kršćana. U vrijeme u kojem je važno stvoriti ispravan identitet i razumjeti svoje mjesto u sve intenzivnijoj interakciji različitih kršćanskih denominacija, Izraela i poganskih naroda, bespovijesnost bi se u životima mnogih predanih kršćana mogla pokazati kao generator loše prosudbe. No s druge strane, veće pridavanje važnosti povijesti moglo bi pridonijeti

većem jedinstvu među kršćanima, kao što je pridonijelo nastanku suvremenoga kršćanskog filosemitizma.

Ključne riječi: *povijest, povijesnost, povijesni kontinuitet, epistemologija, karizmatško-pentekostalne zajednice, Izrael, komparativna religija.*

Uvod: povijest, povijesnost i kršćanstvo

Bog koji se objavio u Bibliji, Bog je povijesti. Povijest i zemljopis važni su čimbenici u njegovoj starozavjetnoj i novozavjetnoj objavi. Velik dio hebrejske Biblije čini povijesna naracija; od 39 knjiga 12 ih je povijesnih.¹ Temeljne pre-mise kršćanstva, utjelovljenje i uskrsnuće, povijesni su događaji. Isus se rodio u Betlehemu u Judi, tada Judeji, na određeni dan u povijesti »kada dođe punina vremena« (Gal 4, 4). U Jeruzalemu je trideset i nešto godina kasnije raspet, umro i položen u grob. Tri dana kasnije, uskrsnuo je. Povijesnost svakoga od tih događaja je toliko važna da bez nje nema kršćanstva. Apostol Pavao u 1 Kor 15, 17 piše: »A ako Krist nije uskrsnuo, bez ikakve je vrijednosti vaša vjera; vi ste još u svojim grijesima.« Prema Pavlu, dakle, vrijednost vjere po kojoj se čovjek spašava (Rim 1, 16-17) ovisi o povijesnosti događaja koji je njezin objekt, a to je uskrsnuće. Slijedom toga, može se reći da su povijesnost i soteriologija u kršćanstvu nerazdvojivi.

Naglašavanje povijesnosti vidljivo je u mnogim spisima rane Crkve, primjerice u vjerovanjima. Dio Apostolskog vjerovanja u kojem se ispovijeda da je Isus »mučen pod Poncijem Pilatom, raspet, umro i pokopan...« nije osmišljen radi stigmatiziranja Poncija Pilata za sva vremena, kako se iz današnje perspektive lako može pretpostaviti. On je tu radi postavljanja razumljivoga kronološkoga i povijesnog okvira tih zbivanja. Pannenbergovim riječima: »[S]pomnjanje rimskog namjesnika Poncija Pilata upućuje na to da se Isusova patnja dogodila potpuno javno, u punom svjetlu povijesne pouzdanosti.«²

1. Uloga povijesti u biblijskoj objavi Boga

Kršćanstvo je važnost povijesti, kao i povijesnosti svoje naracije, naslijedio od židovstva iz kojeg je poniklo, a za čije su oblikovanje i nastanak povijesni

¹ Povijesne knjige Staroga zavjeta su Jš, Suci, Rut, 1 i 2 Sam, 1 i 2 Kr, 1 i 2 Ljet, Ezr, Neh i Est. I među deuterokanonskim knjigama Starog zavjeta povijesni tekst zauzima značajan dio, osobito 1 i 2 Mak.

² Wolfhart PANNENBERG, *Apostolsko vjerovanje pred pitanjima današnjice*, prev. Kiril Miladinov (Das Glaubensbekenntnis. Ausgelegt und verantwortet vor den Fragen der Gegenwart, 6. überarbeitete Auflage, Güttersloh, Güttersloher Verlagshaus, 1995), Zagreb, Teološki fakultet »Matija Vlačić Ilirik«, 2005, 76.

događaji »bili – i još uvijek su – presudni«³. U razmatranjima o vjeri Izraelaca po osvajanju Svete zemlje, poznati bibličar, povjesničar i arheolog John Bright (1908.–1995.) objašnjava:

Izraelova religija nije se sastojala od određenih religijskih ideja niti etičkih načela, već se temeljila na sjećanju na povijesno iskustvo koje su tumačili vjerom i na koje su odgovarali u vjeri.⁴

Na drugom mjestu isti autor naglašava važnost povijesti obaju zavjeta za teologiju:

Starozavjetna teologija je prvenstveno teologija događaja; ona se bavi događajima i njihovim tumačenjem u svjetlu vjere. [...] Sve starozavjetno vjerovanje započinje od toga. I premda bi netko mogao reći da je teološko tumačenje važnije od samih događaja, teolog nikad ne može biti ravnodušan prema stvarnoj povijesti. Jer starozavjetna teologija počiva na povijesti poprilično kao i novozaavjetna. Ni za jednu tu povijest teolog ne može reći: Nije važna.⁵

Važnost koju povijest ima u cjelokupnoj židovskoj predaji simbolično oslikava tradicionalno židovsko tumačenje početka Biblije, odnosno njezine prve knjige i prvoga slova u njoj. Hebrejska Knjiga postanka zove se *U početku* prema njezinoj prvoj riječi *Berešit* (בְּרֵאשִׁית), a oblik njezina prvog slova ב epistemološki je okvir, ograničenje i smjernica: za spoznaju i spekulaciju zatvoreno je sve što je bilo prije (stvaranja svijeta), sve što je gore (na nebesima gdje prebiva Bog) i dolje (pod zemljom gdje prebivaju mrtvi). Za istraživanje i stjecanje znanja otvoreno je sve što se odnosi na tijek *povijesti* od stvaranja svijeta na dalje, i to prošlost i sadašnjost, te budućnost, čiji je dio objavljen preko proroká.

Važnost kronologije zbivanja provlači se kroz Stari zavjet, čak i onda kad nije uočljiva na prvi pogled. Tako se, primjerice, u priči o događajima koji su prethodili potopu, spominje Henokov sin Metušelah koji je živio 969 godina (Post 5, 21-27). Značenje njegova imena (חַלְשֻׁלַח) je otprilike »Kad umrem, bit će poslano«. U svojoj 187. godini Metušelah je dobio sina Lameka (Post 5, 25), a Lamek je u 182. godini dobio sina Nou. Potop je došao kad je Noi bilo šesto godina (Post 7, 6), odnosno točno one godine kad je Metušelah umro (187+182+600=969).

Kasnije, Bog je odabrao Abrahama, a nakon njega Izaka i Jakova, s njima sklopio savez i od njih izveo izraelski narod. I ti patrijarsi izraelskoga naroda povijesne su osobe; oni nisu likovi iz mita ili poučne bajke iza koje se skriva duhovna simbolika.⁶ Životi patrijarha, Izraelovo izbavljenje iz Egipta i zauzimanje

³ Solomon A. NIGOSIAN, *World Religions: A Historical Approach*, Boston, Bedford/St. Martin's, 2000, 235.

⁴ John BRIGHT, *A History of Israe*, Louisville, Westminster John Knox Press, 2000, 148.

⁵ John BRIGHT, *Early Israel in Recent History Writing*, London, SCM Press, 1960, 11-12.

⁶ Usprikos jasnim poteškoćama u određivanju kronologije života patrijarha, oni su »povijesne ličnosti«, a slika koju o njima prenosi Biblija jest »duboko ukorijenjena u povijesti« (John BRIGHT, *A History of Israel*, Louisville, Westminster John Knox Press, 2000, 95, 103). Rabi Spero

Obećane zemlje mogu se, naravno, primijeniti za izvlačenje izvrsnih duhovnih pouka, no oni su prije svega drugoga povijesni događaji, a duhovne pouke utkane su u njih; oni nisu duhovne poruke oko kojih je ispletana naracija. Oni su snažno utjecali ne samo na religijsku već i na literarnu, kulturnu, socijalnu, ekonomsku, političku, vojnu, državnu i svaku drugu sliku Bliskog istoka, koja se može promatrati s povijesne točke gledišta neovisno o vjeri. Tijekom tih događaja, Bog je svome narodu zapovjedio da njegova *djela* u povijesti pamte i prenesu budućim naraštajima (Pnz 4, 9-10; Joel 1, 2-3; Ps 78, 2-8 itd.). Ona su zapisana u Bibliji, »knjizi u kojoj su povijest, zemljopis i čudesan sadržaj proroštava i drugih djela podložni načelu verifikacije«. ⁷ I kasnija povijest židovskoga naroda, sve do stvaranja modernoga Izraela, toliko je prepoznatljiva kao neprekinuti slijed događaja sa svrhom da je do danas ostala jedan od glavnih izvora židovske filozofije. ⁸ Ona je oslikavala ne samo Božje naume i putove, već i samo njegovo postojanje.

U židovstvu je Bog gospodar povijesti ne samo u tom smislu da on vlada nad događajima koji se zbivaju unutar okvira povijesti, već i u tome da On odabire obznanjivanje svojeg postojanja i svoju volju kroz povijesne događaje i putem njih. ⁹

Na važnost povijesti za oblikovanje i očuvanje židovstva možda je najjasnije ukazao Haim David Halevi (1924.–1998.) nekoć glavni sefardski rabin Tel Aviva-Jafe tvrdnjom da je za Židova proučavanje povijesti – *micva*. ¹⁰ Rabi Heschel, pak, u izlaganju o spoznajnoj ulozi povijesti od biblijskih vremena do modernoga Izraela, tvrdi: »Značenje povijesti u konačnici se mora razumjeti u teološkim pojmovima.« ¹¹

I kršćanstvo je odmah po svome rađanju iz utrobe židovstva snažno prionulo uz povijest kao referencu legitimiteta. Hans Küng objašnjava:

Jedino kao povijesna vjera kršćanstvo se već s početka uspjelo etablirati nasuprot svim mitologijama, filozofijama i misterijskim kultovima. ¹²

u članku *The Bible as History* o Petoknjžju veli: »Ta priča, iako vjerska, nije predstavljena kao ezoteričan uvid u božanska otajstva. Premda je to priča o određenom narodu, ona nije ispričana radi glorifikacije nacionalnih junaka, već u obliku zbivanja koja se predstavljaju kao istinita; kao događaji koji su se uistinu zbili. Ukratko, kao povijest« (Shubert SPERO, *Holocaust and Return to Zion. A Study in Jewish Philosophy of History*, Hoboken, Ktav Publishing House, 2000, 20).

⁷ Ravi ZACHARIAS, *Jesus Among Other Gods*, Nashville, Word Publishing, 2000, 163.

⁸ Kotel DA-DON, *Židovstvo. Život, teologija i filozofija*, Zagreb, Profil, 2004, 593-595.

⁹ Shubert SPERO, *Holocaust and Return to Zion. A Study in Jewish Philosophy of History*, Hoboken, Ktav Publishing House, 2000, 26.

¹⁰ Steven T. KATZ, *The Impact of the Holocaust on Jewish Theology*, New York – London, New York University Press, 2005, 280.

¹¹ Abraham J. HESCHEL, *Israel. An Echo of Eternity*, New York, Ferrar, Straus and Giroux, 1987, 220.

¹² Hans KÜNG, *Biti kršćanin*, prev. Blanka Will (*Christ sein*, München, R. Piper & Co. Verlag, 1974), Zagreb – Sarajevo, Konzor – Synopsis, 2002, 189.

Da je »povijesna vjera« kršćanstvo je između ostaloga pokazivalo naglašavanjem kontinuiteta starozavjetnih i novozavjetnih zbivanja, objave, bogoštovlja, proroštava i obećanja, te je na tome kontinuitetu Crkva uspostavila temelj vjerodostojnosti svoje poruke.¹³ Poslanicu Hebrejima autor započinje navođenjem kontinuiteta od proroka koji su govorili ocima, do Isusova vremena (Heb 1, 1-2), a zatim poziva na nasljedovanje Božjih ljudi i žena koji su baštinili istu vjeru i ista obećanja (Heb 11, 8-40). Kontinuitet vjere od presudne je važnosti za identitet Crkve kao štovateljice istoga Boga kojega štuje Izrael, te baštinice istih Božjih objava i blagoslova kakve su nekoć primili patrijarsi, Mojsije i proroci. Povijesni je kontinuitet dokaz da je vjera u Isusa kao Mesiju ispunjenje drevnih obećanja danih Izraelu, te da ona nije nikakva novotarija. Nasuprot tomu, u novozavjetnim poslanicama nežidovskim crkvama ne spominje se nikakav kontinuitet. Dapače, Pavao poziva nežidovske vjernike da ostave prijašnje načine života i religijska uvjerenja,¹⁴ te da sa zahvalnošću prepoznaju da su grane divlje masline, odsječeni i protiv prirode pricijepljeni na pitomu maslinu i njezin korijen, koja je Izrael (Rim 11, 17-24). Poganski su vjernici tako ponovnim rođenjem čudesno postali dionicima Izraelova duhovnoga i povijesnog kontinuiteta.

Nešto drukčiju poruku od Pavlove zastupao je kršćanski apologet Justin Mučenik (100.–165.). On je u svom naglašavanju povijesnoga kontinuiteta kršćanstva s idejama minulih vremena, u njega uključio i grčke filozofe kao preteče kršćanske misli. Držao je da je Bog djelovao ne samo u povijesti izabranoga naroda, Židova, već i u povijesti Grka, kojima se objavio preko filozofije.¹⁵ Premda njegovo mišljenje o postojanju kontinuiteta između grčke filozofije i kršćanstva nije bilo općeprihvaćeno među kršćanskim apologetima i učiteljima, ono je odraz prepoznavanja važnosti kontinuiteta i potrage za njim, pa i ondje gdje ga nema.

Uz prepoznavanje povijesnoga i teološkog kontinuiteta sa židovstvom, prva je Crkva odmah po nastanku počela bilježiti i vlastitu povijest, često unutar širega povijesnog konteksta. Tako su nastala evanđelja i Djela apostolska. U

¹³ Vidi Isusova rodoslovlja u Mt 1, 1-17 i Lk 3, 23-38, Dj 3, 21, Heb 11 itd.

¹⁴ Rimljanima Pavao naglašava novi život u Kristu (Rim 6, 11; 8, 1-2; 11, 30), a Korinćanima piše da je većinu njih Bog izabrao kao neplemenite i prijezira vrijedne (Kor 1, 26-30). Efežanima Pavao veli da su nekoć, bez Krista, bili pogani »strani izraelskom općinstvu i bez dijela u savezima Obećanja...«, te objašnjava veličinu duhovnog prevrata koji se zbilo u Kristu: »[Ž]ivjeli ste bez Boga u ovome svijetu« sve dok Krist ne dođe »i navijesti mir vama, dalekima, i mir nama, blizima« (Ef 2, 12-17, prijevod Novoga zavjeta Ljudevita Rupčića iz 1999., Zagrebačka Biblija, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, listopad 2009.). Među Filipljanima je Bog »počeo dobro djelo« (Fil 1, 6). Kološani su »nekad bili otuđeni [...] neprijatelji svojim mišljenjem i zlim djelima« (Kol 1, 21), a Solunjani su se »obratali od idola k Bogu« (Sol 1, 9) te su postali »nasljedovatelji Božjih kršćanskih crkava u Judeji« (Sol 2, 14).

¹⁵ Claudio MORESCHINI, *Povijest patrističke filozofije*, prev. Slavko Antunović (*Storia della filosofia patristica*, Brescia, Morcelliana, 2004), Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2009, 67-71. Više o razlici između Pavlove i Justinove misli vezane uz temu Židova i nežidova kao primatelja Božje poruke vidi u Oskar SKARSAUNE, *In the Shadow of the Temple. Jewish Influence on Early Christianity*, Downers Grove, Illinois, InterVarsity Press, 2002, 261-263.

njima je zabilježena interakcija Isusa i apostola s drugim povijesnim protagonistima onoga vremena, o kojima znamo i iz izvanbiblijskih izvora: s farizejima, saducejima, rimskom okupacijskom upravom, zelotima, Helenima i heleniziranim Židovima, povijesnim ličnostima kao što su vladari Herod Veliki, Herod Antipa i Herod Agripa I. i II., već spomenuti upravitelj Judeje Poncije Pilat, veliki svećenici Ana i Kaifa, rabin Gamaliel i mnogi drugi.

Tijekom dva stoljeća nakon pisanja novozavjetnih knjiga, taj je »smisao za povijest... gotovo zamro«, a došlo je do prave poplave »apokrifnog i legendarnog spisateljstva«. ¹⁶ Barem dio Crkve je i tada prepoznao opasnost koja bi nastala za kršćanstvo istiskivanjem povijesnosti u korist legendi, ma kako privlačnu duhovnu poruku te legende prenosile. No u vrijeme kad je Crkva bila izložena progonstvima, a opovrgavanje lažnih i često bizarnih optužbi koje su ih poticale činilo je najvažniju zadaću malobrojnih učenih kršćana vičnih peru, epistemološka teorijska razmatranja o povijesti nisu imala prioritet. Najvažniji kršćanski autor toga doba koji se ipak bavio i njima bio je Irenej Lyonski (umro oko 202.). On je prepoznao »teološko značenje povijesti« ¹⁷ putem koje se »otvaraju božanske svrhe«, ¹⁸ a osjećaj za povijesni kontekst jedan je od osam načela njegove egzegetike. ¹⁹ Važnost povijesnoga kontinuiteta naglašavao je i Tertulijan (oko 160.–225.), i to kontinuiteta između židovstva i kršćanstva (ali ne i grčke misli i kršćanstva koje je zagovarao Justin, što je uobličio u poznatoj krilatici »Što Atena ima zajedničkoga s Jeruzalemom? Što Akademija s Crkvom?« ²⁰), te kontinuiteta između apostola i kasnijih biskupa. ²¹

Odmah nakon prestanka progona, kršćani su se posvetili opširnijem pisanju povijesti. Euzebije iz Cezareje (oko 260.–339.) tijekom pisanja svoje *Povijesti Crkve* prikupljao je i koristio relevantne povijesne izvore uključujući i nekršćanske, te arheologiju. Povijesnost kao kriterij prikupljanja materijala učinila ga je ocem crkvene povijesti, usprkos jasnom postojanju hagiografskih tendencija u njegovim radovima. Vincent Lerinski (umro oko 450.) ustvrdio je da kršćani trebaju vjerovati samo ono »što se vjerovalo svagdje, uvijek i od sviju«. Drevnost, odnosno povijesni kontinuitet vjerovanja, Vincent je naveo u kontekstu polemike s arijevcima, no u kasnijoj crkvenoj povijesti branitelji pravovjerja su se puno puta pozivali na tu njegovu formulu. Povijest, bez koje se ne

¹⁶ Hubert JEDIN, Karl BAUS, *Velika povijest Crkve*, I, prev. Josip Ritig i Vjekoslav Bajsić (Hubert Jedin (ur.), *Handbuch der Kirchengeschichte. Von der Urgemeinde zur frühchristlichen Großkirche*, Band I, 3. durchgesehene und veränderte Auflage, Herder, Freiburg – Basel – Wien, 1965), Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2001, 22.

¹⁷ Justo L. GONZÁLEZ, *A History of Christian Thought. From the Beginnings to the Council of Chalcedon*, Nashville, Abingdon Press, 1987, 170.

¹⁸ Justo L. GONZÁLEZ, *The Story of Christianity: The Early Church to the Present Day*, Peabody, Prince Press, 1999, 71.

¹⁹ Eric OSBORN, *Irenaeus of Lyons*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, 172-174.

²⁰ Tertulijan u *De praescriptione haereticorum*.

²¹ Vidi: Alister McGRATH, *Historical Theology. An Introduction to the History of Christian Thought*, Oxford, Blackwell Publishing, 1998, 42-43.

može znati što se vjerovalo »uvijek« tako je postala važnim dijelom nastojanja očuvanja zdravoga kršćanskog nauka.²²

Moglo bi se reći da je potreba za naglašavanjem povijesti i istraživanjem povijesnoga kontinuiteta često bila povezana s potrebom očuvanja i obrane stanovitog nauka ili crkvenoga ustroja, te potvrđivanja ili opovrgavanja neke tvrdnje u kontekstu polemike s raznim heretičnim učenjima. Takva je potreba u većem ili manjem opsegu postojala tijekom čitavoga razdoblja Crkve. Polemike s herezama kao što su judeokršćanska (1. stoljeće), gnosticizam i marcionizam (2. stoljeće i kasnije), maniheizam, donatizam, cirkumcelionizam (3. stoljeće), arijanizam (4. stoljeće i kasnije), te polemike oko raskola Crkve na istočnu i zapadnu (11. stoljeće), vođene su dijelom i uz pozivanje na faktor povijesti, nasljeđa i tradicije. Pozivanje na važnost povijesti u židovsko-kršćanskoj objavi bilo je važan čimbenik obrane Crkve od platonizma i njegova pogleda na povijest kao na »izraz prolaznosti prividnoga svijeta«²³ koji se, budući da je više ontološki diskurs u mnogo čemu suprotan židovsko-kršćanskomu, nego konkretna hereza u smislu nabrojanih, u Crkvu uvlačio potihom i u raznim oblicima. Pri tome se nipošto ne bi smjelo olako zaključiti da »polemična« uporaba povijesti umanjuje njenu važnost. Prisjetimo se samo da je slična situacija i s dogmama: mnoge su od njih nastale upravo u polemici s nekom herezom,²⁴ a njihova je važnost za kršćanstvo svejednako neprocjenljiva.

Tijekom većega dijela srednjeg vijeka, hagiografija je kao žanr pretekla pisanje povijesti. Tek je protestantska reformacija u šesnaestom stoljeću pokrenula promjene i na tom području, te promaknula povijest i povijesna istraživanja na novu razinu. Na samom početku reformacije izgledalo je kao da teolozi toga usmjerenja raskidaju s čitavom srednjovjekovnom rimokatoličkom poviješću, koju su držali »postupnim kvarenjem apostolske doktrine i discipline«²⁵ i da traže izravno povezivanje s biblijskim tekstom i biblijskim vremenima. No vrlo brzo i oni su otkrili važnost i bogatstvo rane Crkve, pa je uslijedilo uvažavanje starih tradicija, a odbacivanje samo onih koje su prepoznavali kao srednjovjekovne i nespojive s naukom Svetoga pisma. Sljedeći korak bio je da se Rimokatoličkoj crkvi »otme [...] ne samo biblijski argument već i povijesni, te da ga se

²² Tako se, primjerice, u svom glasovitom govoru protiv usvajanja nauka o papinskoj nepogrješivosti, biskup Strossmayer poziva na »starinu, općenitost i suglasje« koji su »jedno« i ne mogu se »rastaviti jedno od drugoga« [Janko OBERŠKI (ur.), *Govori Strossmayera, biskupa đakovačkog, na Vatikanskom saboru god. 1869.-1870.*, Zagreb, Tiskara narodne prosvjete, 1929, 109]. Strossmayerov argument protiv te dogme uvelike se temelji upravo na povijesnom prikazu crkvenoga stava glede biskupskih prerogativa.

²³ Claudio MORESCHINI, *Povijest patrističke filozofije*, prev. Slavko Antunović (*Storia della filosofia patristica*, Brescia, Morcelliana, 2004), Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2009, 68.

²⁴ Philip Schaff, štoviše, tvrdi da je *svaka* važna dogma Crkve rezultat sukoba s nekim krivovjerjem (Philip SCHAFF, *History of the Christian Church. Apostolic Christianity*, 1, Peabody, Hendrickson Publishers, 1996, 10).

²⁵ *Isto*.

što je više moguće stavi u službu evanđeoske ideje«. ²⁶ Započelo je vrijeme sve slobodnijega povijesnog istraživanja i traženja kontinuiteta poruke evanđelja tijekom čitave povijesti Crkve, od apostola do reformacije. Proučavanje odnosa nastanka pojedinih dogmi i društvenoga i filozofskog konteksta vremena (a ne samo biblijskog nauka), uzrokovalo je u vrijeme reformacije nastanak tzv. *povijesne teologije*, koju je puno kasnije na temeljima povijesno-kritičke metode ²⁷ u krajnost odveo von Harnack (1851.–1930.). ²⁸

Povijest je i prije reformacije služila kao vrelo argumenata o autoritetu denominacije i jedan od stupova na kojima su počivale važne tvrdnje i premise koje se nisu mogle izravno povezati s nekim novozavjetnim tekstom. Primjerice, primat rimskoga biskupa od davnina se povezuje s apostolom Petrom i povijesnim slijedom prenošenja njegove apostolske službe. Papinska politička vlast dijelom se zasnivala na *Konstantinovo donaciji*, za koju se dugo vjerovalo da je povijesni dokument. ²⁹ Tvrdnje Rimokatoličke crkve o tome da je sljedbenica prvih apostola u ovlastima i u nauku, Luther je opovrgavao teološkom i doktrinarnom polemikom, a glavne je argumente crpio iz Svetoga pisma. ³⁰ Hrvat Matija Vlačić Ilirik (1520.–1575.) njegovu je polemiku nastavio pridodavši joj metodu istraživanja povijesti i stvaranja povijesnih argumenata u prilog ideji reformacije. U predgovoru *Katalogu svjedoka istine*, Vlačić zagovara potrebu za sastavljanjem »brižne« i »potpune« povijesti koja bi

u potpunosti i cjelovito izložila i osvijetlila oblik Crkve i vjere za vrijeme od Kristova rođenja, da ne bi tko, pod izlikom da je starina nepoznata, mogao nametnuti bilo papinsku vlast ili druge zablude i zloupotrebe. ³¹

Povijest istraživana i pisana iz pozicije polemike, ali uz primjenu za to vrijeme visokih znanstvenih normi, urodila je *Magdeburškim centurijama*, djelom

²⁶ Isto, 36-37.

²⁷ Povijesno-kritička metoda najprije je nastala kao metoda izučavanja i tumačenja Svetog pisma, no ideja vodila mnogih njenih zastupnika, od kojih valja izdvojiti Juliusa Wellhausena (1844.–1918.), bila je nepostojanje povijesnosti biblijske naracije, osobito Petoknjžja. Može se reći da su sljedbenici načela *sola scriptura* kroz prepoznavanje važnosti povijesti za kršćanstvo potaknuli nastanak metode čiji će se rezultati kasnije često kositi s temeljnim premisama tradicionalnoga i ortodoksnog kršćanstva, kako rimokatoličkog tako i protestantskog. Više o toj problematici vidi u: Gerald BRAY, *Biblical Interpretation. Past and Present*, Downers Grove, InterVarsity Press, 1996, 221 i dalje.

²⁸ Vidi: Alister McGRATH, *Historical Theology. An Introduction to the History of Christian Thought*, Oxford, Blackwell Publishing, 1998, 10-11, Alister McGRATH, *Uvod u kršćansku teologiju*, prev. Zoran Grozdanov (*Christian Theology. An introduction*, Blackwell Publishing, ³2003), Zagreb – Rijeka, Teološki fakultet »Matija Vlačić Ilirik« – Ex libris, 2007, 354-355.

²⁹ *Konstantinova donacija* je dokument iz 8. stoljeća kojim Konstantin Veliki papi Silvestru i njegovim nasljednicima, u znak zahvalnosti zbog svoga obraćenja i čudesnoga ozdravljenja, predaje vlast nad Rimom i »zapadnim područjima«. Sredinom 15. stoljeća talijanski humanist Lorenzo Valla (1406.–1457.) kritičkom je analizom latinskog teksta prepoznao *Donaciju* kao krivotvorinu.

³⁰ Takav je, primjerice, Lutherov spis *O babilonskom sužanjstvu Crkve*.

³¹ Matija VLAČIĆ ILIRIK, *Katalog svjedoka istine*, Zagreb, Dom i svijet, 1998, 2.

koje se smatra »prvom sustavnom poviješću Crkve«. ³² Njime je Vlačić želio »dokazati historijskim postupkom da su papisti iskrivili kršćansku nauku dok protestanti slijede njen integralni kontinuitet«. ³³ No Vlačić je uz to i otvorio novo razdoblje u izučavanju povijesti u kojem se sve više pozornosti pridavalo metodici i izvorima. ³⁴ Kao odgovor na *Magdeburške centurije*, kardinal Caesar Baronius (1538.–1607.) napisao je Crkvene ljetopise (*Annales Ecclesiastici*), koje je povjesničar Lord Acton nazvao »najvećom poviješću Crkve koja je ikad napisana«. ³⁵ Isusovac Jean de Bolland (1596.–1665.) okupio je skupinu povjesničara i istraživao živote svetaca, što je rezultiralo poznatim djelom *Acta Sanctorum*. Isusovački povjesničari danas poznati kao bolandisti nastavili su s tim istraživanjima i nakon njegove smrti. Drugi primjer vrsnih katoličkih povjesničara su francuski benediktinci kongregacije sv. Maura, takozvani mauristi. Katolički i protestantski teolozi tako su pisanjem povijesti, često dokazujući jedni drugima povijesnu utemeljenost postojanja svoje crkvene denominacije i zablude suparničke, najviše pridonijeli razvoju povijesti kao znanstvene discipline. ³⁶

1.1. Epistemološki značaj povijesti u teologiji

Razvitkom kršćanske epistemologije, koja je dijelom nastala kao odgovor na izazove koje je pred učenja Crkve donijelo doba racionalizma, prosvjetiteljstva i uvođenja metoda kritičkog istraživanja, neki teolozi i povjesničari počeli su povijest striktnije definirati kao sredstvo stjecanja teološkog znanja. Taj je proces započeo i razvijao se prvenstveno u crkvama reformacijske baštine. Prihvaćajući postavku da je objava osnovna metoda ljudskog saznavanja o Bogu (Mt 16, 17), ³⁷ oni su povijest prepoznali kao neizravan način same Božje obja-

³² *Isto*, XII.

³³ Franjo ŠANJEK, Matija Vlačić Ilirik (1520-1575) kao povjesničar, *Mogućnosti*, 39 (1992) 3-4, 255.

³⁴ Povjesničar Franjo ŠanjeK objašnjava: »Vlačić je crkvenu povijest usmjerio istraživanju vrela i proučavanju svih aspekata kršćanskog života, čime se otvara novo razdoblje u razvoju te znanosti« (Franjo ŠanjeK, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1996, 351).

³⁵ »The greatest history of the Church ever written« (Lord Acton, *Lectures on Modern History*, London, Macmillan & Co, 1906).

³⁶ John H. ARNOLD, *History. A Very Short Introduction*, Oxford, Oxford University Press, 2000, 37-38.

³⁷ Ostale metode, kao što su racionalno razmišljanje, logika, opažanje, pokusi, misticizam, okultizam, asketizam itd. pripadaju među ljudska nastojanja koja ne mogu uroditi značajnijim znanjem o Bogu. William of Occam (1280.–1349.) tvrdio je da ljudski naravni razum ne može dokazati ništa što se odnosi na Boga i božanske naume i planove, što će kasnije preuzeti i Luther.

ve.³⁸ Povijest kao sredstvo »otkrivanja istine nepovijesnog karaktera«³⁹ počela je privlačiti pozornost kršćanskih mislilaca. Hrvatski povjesničar, akademik Franjo Šanjek objašnjava kako je upravo Vlačić, budući da je bio i povjesničar i teolog, držao da je »povijest Crkve integralni dio teologije«.⁴⁰ Leopold von Ranke⁴¹ (1795.–1886.) držao je da je ishod povijesnih istraživanja otkrivanje Božjega djelovanja u ljudskoj povijesti.⁴² Luteranski teolog i povjesničar Johann Christian Konrad von Hoffmann (1810.–1877.) povijest je smatrao očitovanjem Božje ljubavi. Philip Schaff (1819.–1893.) u uvodu u svoju veliku *Povijest Crkve* ovako je opisao povijest:

Povijest ima dvije strane, božansku i ljudsku. Na Božjoj, ona je objava u vremen-skom slijedu (kao što je stvorenje njegova objava u prostornom slijedu) i postu-pno razastiranje [*unfolding*] plana beskonačne mudrosti, pravde i milosti...⁴³

Karl Barth (1886.–1968.) povijest je opisao kao polazište vjere, te obrazložio odnos između vjere, povijesti i teologije:

Vjera jest *conditio sine qua non* teološke znanosti! A to znači: vjera je događaj i povijest bez čijeg događanja nitko ne može postati i biti kršćanin, pa tako ni teolog, bez obzira na sve druge dobre sposobnosti i svojstva koja možda posje-duje.⁴⁴

No vjerojatno najpoznatiji zagovornik epistemološkoga značaja povijesti u teologiji (»objava kao povijest«) njemački je teolog Wolfhart Pannenberg (1928.). U članku *Božja prisutnost u povijesti* on objašnjava kako je »razumio da je povijest onaj aspekt svijeta našega iskustva koji, prema židovskoj i kršćanskoj vjeri, otkriva Božju prisutnost u njegovu stvorenju«.⁴⁵ Pannenberg je zagovarao povezanost vjere s racionalnim razmišljanjem i s iskustvom,⁴⁶ pri čemu pod iskustvom ne podrazumijeva samo osobno doživljeno, već sveukupno ljudsko

³⁸ Alistair McGRATH, *Uvod u kršćansku teologiju*, prev. Zoran Grozdanov (*Christian Theology. An introduction*, Blackwell Publishing, 32003), Zagreb – Rijeka, Teološki fakultet »Matija Vlačić Ilirik« – Ex libris, 2007, 215.

³⁹ Michael GILBERTSON, *God and History in the Book of Revelation*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, 7.

⁴⁰ Franjo ŠANJEK, Matija Vlačić Ilirik (1520-1575) kao povjesničar, *Mogućnosti*, 39 (1992) 3-4, 255.

⁴¹ Ranke pripada među najveće autoritete o pitanjima metodike u povijesnim istraživanjima. Naglašavanje važnosti uvida u primarne izvore i stvaranje objektivne slike o događajima »kako su se zaista zbili« (*wie es eigentlich gewesen [war]*), koji su temelji suvremene historiografije, pripadaju među njegove najvažnije doprinose toj znanstvenoj disciplini.

⁴² John TOSH, *The Pursuit of History*, Harlow, Pearson Education, 2000, 6.

⁴³ Philip SCHAFF, *History of the Christian Church. Apostolic Christianity*, 1, Peabody, Hendrickson Publishers, 1996, 2.

⁴⁴ Karl BARTH, *Uvod u evangeličku teologiju*, Zagreb, Teološki fakultet »Matija Vlačić Ilirik«, 2007, 63.

⁴⁵ Wolfhart PANNENBERG, God's Presence in History, *Christian Century*, 11. ožujka 1981., 260-263; <http://www.religion-online.org/showarticle.asp?title=1710> (01.02.2012).

⁴⁶ U istom članku Pannenberg objašnjava kako njegova vjera nije baštinjena niti je proizvod obraćenja, već niza iskustava.

iskustvo koje proučava povijesna znanost. Njegov stav da se »božanska objava odvija u povijesti, a ne u nekoj čudnoj Riječi koja dolazi iz kakva stranog mjesta i prodire kroz strukturu povijesti«, ukazuje na radikalno veliku važnost povijesti u njegovoj misli koju on naziva »najcjelovitijim obzorjem kršćanske teologije«. ⁴⁷

I dok se povijest Božjega naroda, koji čine Izrael i Crkva, ⁴⁸ uglavnom prepoznaje kao najvažniji nositelj Božje objave, neki su kršćanski teolozi i povjesničari, uključujući Pannenberg, smatrali da je Božje djelovanje prisutno i vidljivo općenito u svjetskoj povijesti. Primjerice, nizozemski teolog, političar i državnik iz devetnaestoga i početka dvadesetog stoljeća, Abraham Kuyper (1837.–1920.) tadašnju je pijetističku nezainteresiranost za stvari društvenoga napretka ukorio sljedećim riječima:

Zato moramo kategorički ustvrditi da razdoblje stoljeća koja su minula od pada [čovjeka u grijeh] nisu prostorna praznina u Božjemu planu. Vremena koja su iza nas Božjom uredbom moraju imati svrhu i cilj, a tu svrhu možemo razumjeti samo ako razumijemo da je aktualni napredak čovječanstva sadržan u Božjem planu. Slijedi da povijest naše vrste, koja je proizvod toga napretka, nije od Sotone niti od čovjeka, već od Boga i da svi koji odbacuju i ne cijene taj napredak osporavaju Božje djelovanje u povijesti. ⁴⁹

Sam Calvin (1509.–1564.), čiju je teologiju Kuyper slijedio, u *Institucijama* je posvetio značajan prostor opovrgavanju pretpostavke da sreća (*fortuna*) i slučajnost određuju tijek zbivanja, te pozivajući se na Mt 10, 30 ukazao da »svim događajima upravlja Božji tajni plan«. ⁵⁰

Uvjerenje da Bog aktivno djeluje među svim narodima na zemlji utemeljeno je u Pismu, ⁵¹ a dijele ga i židovski teolozi, ⁵² premda ga svakako treba uzeti u kontekstu Božjega odabira *jednoga*, židovskog naroda, za ekskluzivnog primatelja objave, ⁵³ a u novozavjetno doba i Crkve, za izravno očitovanje njegove slave, volje i planova. Poblize određivanje razine važnosti opće povijesti za teološko zaključivanje zasebno je pitanje, koje bi zahtijevalo opsežniju analizu i nije

⁴⁷ Članak *Dogmatic Theses on the Doctrine of Revelation*, citirano u Alister McGRATH, *Historical Theology. An Introduction to the History of Christian Thought*, Oxford, Blackwell Publishing, 1998, 302.

⁴⁸ Uobičajeni stav evandeoskih kršćana je da Crkva nije zamijenila Izrael i ona nije »novi Izrael«, već su i Izrael i Crkva Božji narod.

⁴⁹ James D. BRATT (ur.), *Abraham Kuyper. A Centennial Reader*, Carlisle, Paternoster Press, 1998, 175.

⁵⁰ John CALVIN, *Institutes of the Christian Religion*, 1, Philadelphia, The Westminster Press, 1960, 199.

⁵¹ Pismo na više mjesta govori o tome da Bog vlada nad narodima (Ps 22, 29; 47, 9), da upravlja njihovim sudbinama usprkos njihovim nakanama (Ps 33, 10), dok u Novom zavjetu uz Mt 10, 30 na koji se poziva Calvin imamo Mt 5, 45 itd.

⁵² Kotel DA-DON, *Židovstvo. Život, teologija i filozofija*, Zagreb, Profil, 2004, 595.

⁵³ Ps 147, 19–20, Am 3, 2, Izl 19, 5–6, Lev 20, 24, Prnz 7, 6, Iv 4, 22 itd. Također vidi i: Moshe SHARON, *Judaism in the Context of Diverse Civilizations*, Johannesburg, Maxim Publishers, 1993, 16.

predmet ovoga članka. Ovdje bih želio zaključiti sljedeće: među mnogim kršćanskim misliocima od početaka Crkve prepoznatljiv je stav da se u povijesti očituju Božje djelovanje i Božji postupci, te da je povijest izvor znanja o Božjim putovima i naumima, sredstvo prepoznavanja znakova vremena, i čimbenik u razumijevanju Božjeg karaktera. Na temelju iznesenoga moglo bi se ustvrditi da je izučavanje biblijske i crkvene povijesti nužno, a opće povijesti u najmanju ruku korisno, za duhovno sazrijevanje i rast svakoga kršćanina.

2. Karizmatško-pentekostalno kršćanstvo, intelektualizam i povijest

Tko je god upoznat s crkvama karizmatško-pentekostalnog profila,⁵⁴ osobito neovisnim, može uočiti u tome segmentu kršćanstva nešto drukčiji pristup izučavanju i pridavanju važnosti povijesti, u odnosu na druge, tradicionalne i više strukturirane kršćanske denominacije. Taj bi se pristup mogao okarakterizirati kao indiferentnost prema povijesti koja je rezultirala onim što švedski pastor i teolog Ulf Ekman naziva *historielöshet*, a što bi se na hrvatski moglo prevesti s »bespovijesnost«.⁵⁵

Netražnje povijesnoga kontinuiteta s prethodnim kršćanskim tradicijama, s izuzetkom često idealizirane apostolske Crkve prvoga stoljeća, bio je svjestan odabir prve generacije pentekostalaca.⁵⁶ Mnogi od njih sebe su smatrali prvim obnoviteljima utjecaja Duha Svetoga u Crkvi nakon osamnaest stoljeća. Tih

⁵⁴ Za potrebe ovoga članka, pojam »karizmatško-pentekostalna« crkva ili zajednica (koji nije jednostavno precizno definirati) odnosi se ponajprije na one čije se »učenje oslanja na klasično pentekostalno naučavanje s naglaskom na krštenju u Duhu Svetomu, govorenju u jezicima i kontinuiranom služenju darovima Duha Svetoga« (Stanko JAMBREK, *Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj*, Zagreb, Bogoslovni institut, 2003, 169-172). Osim neovisnih pentekostalnih zajednica, on svakako uključuje »neokarizmatike«, kršćane »trećeg vala« (vidi: Douglas JACOBSEN (ur.), *A Reader in Pentecostal Theology. Voices from the First Generation*, Bloomington, Indiana University Press, 2006, 2) i Crkve pokreta vjere.

⁵⁵ Ulf EKMAN, *Kraften i den levande traditionen*, *Keryx. En tidskrift för teologi och andlig liv*, 2 (2006) 8; Ulf EKMAN, *Andliga rötter*, Uppsala, Livets Ords Förlag AB, 2009, 159. Riječ *historielöshet* je u švedsko-engleskom rječniku definirana kao »nedostatak osjećaja za povijest i povijesnu pozadinu« (*Norstedts stora svensk-engelska ordbok*). Budući da je pojam *bespovijesnost* neuobičajen za hrvatski jezik, lako se može poistovjetiti s *nedostatkom povijesnosti*, što nije njegovo značenje u ovom članku.

⁵⁶ Grant WACKER, *Heaven Below. Early Pentecostals and American Culture*, Cambridge, Harvard University Press, 2003, 251. Wacker na istom mjestu citira B. F. Lawrence (autora prve povijesti pentekostalizma *The Apostolic Faith Restored* iz 1916.) koji je ustvrdio da se pentekostanci nisu ni trudili pronaći povijesni kontinuitet jer im nije trebao, te da su uz poklik »Na trag k Pentekostu!« preskočili sve godine koje su protekle između prvoga Pentekosta i njihova pokreta. Valja ipak napomenuti da je Charles Parham (1873.–1929.) sa zanimanjem proučavao povijest za koju je vjerovao da sadrži »mnoga znanja koja nisu izravno objavljena u Bibliji«, premda su neka njegova tumačenja starozavjetnih priča kao i apokaliptična očekivanja vrlo nekonvencionalna (više o tome vidi u Douglas JACOBSEN, *Thinking in the Spirit. Theologies of the Early Pentecostal Movement*, Bloomington, Indiana University Press, 2003, 28 i dalje).

osamnaest stoljeća, koje su nazivali i »mračno doba«, nije po njima sadržavalo ništa s čime bi se željeli povezati, čega bi željeli biti kontinuitetom i u čemu bi tražili svoj povijesni legitimitet.⁵⁷ Takav radikalno negativan pogled na povijest Crkve između apostolskoga i pentekostalnog doba nije dugo dominirao pokretom, no ne čudi da među njegovim pripadnicima, nakon takva početka, nije uslijedio veći entuzijazam prema povijesnim istraživanjima.

U karizmatiskim se zajednicama, prije nego u klasičnim pentekostalnim, osjetila potreba za pronalaženjem povijesnoga kontinuiteta s tradicionalnom Crkvom.⁵⁸ Svrha je bila dokazivanje da je »pentekostalno/karizmatisko buđenje ovoga stoljeća ortodoksno kršćanstvo«, a da je karizmatiski faktor u neprekinutom slijedu postojao tijekom čitave crkvene povijesti.⁵⁹ Šezdesetih i sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća i mnogi su se pentekostalci uključili u traženje povijesnoga kontinuiteta očitovanja darova Duha u Crkvi, često pri tom primjenjujući »revizionističko tumačenje« crkvenih pokreta obnove iz prošlosti.⁶⁰ Ta povijesna istraživanja, koja su umnogome bila *ad hoc* projekti, rezultirala su odmakom od *bespovijesnosti* s nakanom, ali ne i većim pridavanjem značenja povijesti općenito.

Ravnodušnost prema povijesti koja se s vremenom ustalila u karizmatisko-pentekostalnim krugovima danas je načelno pasivne prirode, a ne plod svjetsnoga i aktivnog poricanja važnosti povijesti i povijesne perspektive ili izričitog negiranja povijesnoga kontinuiteta s tradicionalnom Crkvom. Povijest naprosto nije područje većeg zanimanja. Kada i jest, onda je to često na razini pojedinih članova kojima je povijest struka ili hobi. Za širu zajednicu povijest je često zanimljiva ili nezanimljiva koliko i, primjerice, fizika, astronomija, ekonomija, medicina ili koja druga grana znanosti. Povremeno iz svih tih znanstvenih područja izrone podatci koji su korisni za uvid u duhovnu stvarnost, potkrijepe neki biblijski tekst, nadahnu lijepu kršćansku misao ili su zgodni za sricanje poticajne propovijedi. No, da je povijest kao grana znanosti općenito i na jedinstven način korisna za kršćansku duhovnost, kako je predstavljena u prvom dijelu ovoga članka, u karizmatisko-pentekostalnim krugovima često ostaje neprepoznato.

⁵⁷ Primjer ovakvoga pogleda na povijest nalazi se u predgovoru dokumenta *Missionary Manual of General Council of the Assemblies of God* objavljenog 1931. Za kratak osvrt na tematiku i tekst predgovora vidi: Gary B. McGEE, *The Lord's Pentecostal Missionary Movement: The Restorationist Impulse of a Modern Mission Movement*, *Asian Journal of Pentecostal Studies*, 8 (2005) 1, 49-65.

⁵⁸ O stavu ranih pentekostalaca i karizmatika prema tradicionalnim denominacijama, povijesti Crkve i vlastitom identitetu vidi članak Charlesa NIENKIRCHENA *Conflicting Visions of the Past. The Prophetic Use of History in the Early American Pentecostal-Charismatic Movement* u: Karla POEWE (ur.), *Charismatic Christianity as a Global Culture* (Studies in Comparative Religion), Columbia, University of South Carolina Press, 1994, 119-133.

⁵⁹ Eddie L. HYATT, *2000 Years of Charismatic Christianity*, Dallas, Hyatt International Ministries, 1998, 5; ta njegova studija izvrstan je primjer traženja takvoga kontinuiteta.

⁶⁰ Karla POEWE (ur.), *Charismatic Christianity as a Global Culture* (Studies in Comparative Religion), Columbia, University of South Carolina Press, 1994, 125.

2.1. Osobno iskustvo nasuprot povijesnoj perspektivi

Vjerojatni primarni razlog te pasivne indiferentnosti leži u biti karizmatško-pentekostalnog kršćanstva. Ono se od svoga nastanka umnogome temelji na osobnome doživljaju i iskustvu. Bez obzira na to priključuje li se osoba karizmatško-pentekostalnoj zajednici iz neke tradicionalne Crkve, iz druge religije ili drugoga svjetonazora, ona se vrlo često priključuje zato jer je osobno nešto iskusila i doživjela. Pentekostalizam je, Jacobsenovim riječima, »vjera usredotočena na Duha. To je vjerovanje u *današnju* moć Duha Svetoga da čini čudeša i natprirodno mijenja živote«, zbog čega je iskustvo temelj pentekostalne vjere.⁶¹ Gotovo inherentno usredotočenosti na doživljaj i iskustvo *danas* jest zapostavljanje povijesne perspektive. U njenu je središtu *ja* i *sad*. Događaji čiji su protagonisti nepoznati ljudi iz minulih vremena, s izuzetkom Isusa, apostola i autora biblijskih knjiga, iz perspektive traženja trenutnoga iskustva, uglavnom ne izgledaju kao nešto neposredno relevantno.

Uobičajeni razlog priključenja osobe karizmatško-pentekostalnoj zajednici je, dakle, iskustvo s Duhom Svetim ili traženje takvoga iskustva. Rjeđi razlog je dolazak do nekoga intelektualnog uvida ili zaključka. Sam pentekostalni pokret je u svojim početcima intelektualnost općenito smatrao jednim od čimbenika usahlosti, mlakosti i beživotnosti u Crkvama. U tom kontekstu, Hollenweger ovako opisuje nastanak pentekostalizma:

Pentekostalizam [...] je bio duboko podozriv prema intelektualnoj inicijativi. Pentekostalna kritika nije bila toliko usredotočena na razvodnjenu teologiju, koliko na usahnulu pobožnost. Pentekostanci problem nisu vidjeli toliko u pogrešnom razmišljanju koliko u urušenom osjećanju. U korijenu problema [prema njima] nalazila se ruševnost posvećenja, a ne ruševnost pravovjerja. Nije bila riječ o tome da je Crkva *liberalna*, već da je *beživotna*. Ono što je bilo potrebno nije novi argument za umove već novo iskustvo za srca.⁶²

Douglas Jacobsen rođenje pentekostalizma izravno povezuje s odbacivanjem »teološke praznoće«:

Pentekostalni je pokret zapravo donekle rođen kao prosvjed protiv prevelikog oslanjanja na riječi. Točnije, pentekostalizam je prosvjed protiv uporabe religijskih riječi bez religijskog iskustva koje ih potkrjepljuje. Bio je to prosvjed protiv teološke ispraznosti [*theological hollowness*].⁶³

⁶¹ Douglas JACOBSEN (ur.), *A Reader in Pentecostal Theology. Voices from the First Generation*, Bloomington, Indiana University Press, 2006, 3-4, naglasak dodan. Vidi i definiciju pojma »karizmatški« u Alister McGRATH, *Historical Theology. An Introduction to the History of Christian Thought*, Oxford, Blackwell Publishing, 1998, 346

⁶² Walter J. HOLLENWEGER, *Pentecostalism. Origins and Developments Worldwide*, Peabody, Hendrickson Publishers, 1997, 190-191, kurziv se nalazi u izvorniku.

⁶³ Douglas JACOBSEN (ur.), *A Reader in Pentecostal Theology. Voices from the First Generation*, Bloomington, Indiana University Press, 2006, 5.

Pentekostalci su na nositelje akademske teološke misli unutar Crkve nerijetko gledali podozrivije nego na nekršćane; gotovo kao na moderne farizeje koji Boga i vjeru zapravo udaljavaju od ljudi. Kao proizvod onoga što su nazivali »teologiziranje nasmrta«⁶⁴ vidjeli su razvodnjavanje evanđelja i gubitak privlačnosti čitave kršćanske poruke u očima svijeta, ali i mnogih kršćana. Njihova podozrivost prema akademskoj teološkoj misli nije bila neutemeljena,⁶⁵ niti je nastala s pentekostalizmom. Prijašnji pokreti probuđenja (*väckelserörelser*), koji su preteče karizmatsko-pentekostalnog pokreta, doživljavali su intelektualne teološke polemike kao suprotnost životu vjere. O tome piše švedski teolog Torbjörn Aronson:

Sredinom sedamnaestog stoljeća učenja reformacije kao i katoličke protureformacije bila su dobro utvrđena. Protestantizam, kao i protureformacijsko katoličanstvo, počeli su sve više obilježavati unutarnji sukobi glede nauka, te intelektualistička ortodoksija. Djelomice kao reakcija protiv toga, a djelomice u kontinuitetu s ranijim duhovnim pokretima obnove, nastali su pokreti probuđenja [*väckelserörelser*]. Protestantski pokreti probuđenja nisu smatrali upitnim temelje protestantskog nauka, ali jesu teološke sukobe oko nauka te duhovno mrtvilo do kojega je došlo. Nauk mora voditi k životu i iskustvu. Ispovijedanje grijeha, ponovno rođenje, posvećenje, zajedništvo vjernika, djela milosrđa i misija postali su važnim dijelom protestantskih pokreta probuđenja od sedamnaestog stoljeća do danas.⁶⁶

U toj tradiciji, ono što je karizmatsko-pentekostalni pokret nudio bilo je lišeno elemenata spekulativnosti, konkretno i vidljivo u vremenu i prostoru: promijenjeni ljudski životi, darovi Duha Svetoga u funkciji, osobito govor u drugim jezicima i iscjeljenje, rast u vjeri, miru, radosti i ljubavi. Sve to bilo je popraćeno gorljivom revnošću u širenju evanđelja, evangelizaciji i misijskom radu, pa je tijekom dvadesetoga stoljeća karizmatsko-pentekostalno kršćanstvo bilo ne samo najveći nositelj širenja kršćanske vjere u svijetu, već »skoro sigurno najbrže rastući religijski pokret u povijesti«.⁶⁷ Hollenweger navodi da je »rast pentekostalizma/karizmatizma/independentizma od ništice na gotovo

⁶⁴ Walter J. HOLLENWEGER, *Pentecostalism. Origins and Developments Worldwide*, Peabody, Hendrickson Publishers, 1997, 194.

⁶⁵ Kao primjer akademskog potkopavanja vjerske tradicije može se uzeti upravo primjena ranije spomenute povijesno-kritičke metode, kojom su kritici podvrgnuti temelji klasičnoga biblijskog kršćanstva. Istodobno su i mnoge tvrdnje proizišle iz toga znanstvenog tabora opovrgnute znanstvenim istraživanjima, primjerice na području arheologije ili pozitivne reevaluacije usmene predaje u historiografiji, pa Bright s pravom ukazuje na to da »rekonstrukcija povijesti i religije Izraela koju su razvili Wellhausen i njegovi sljedbenici danas ima malo zagovaratelja...« (John BRIGHT, *A History of Israel*, Louisville, Westminster John Knox Press, 42000, 69). Drugi je primjer liberalna teologija, koju je karizmatsko-pentekostalno kršćanstvo kao cjelina uvijek odbacivalo.

⁶⁶ Torbjörn ARONSON, *Guds eld över Sverige. Svensk väckelsehistoria efter 1945*, Uppsala, Livets Ords Förlag, 2005, 14.

⁶⁷ Douglas JACOBSEN (ur.), *A Reader in Pentecostal Theology. Voices from the First Generation*, Bloomington, Indiana University Press, 2006, 1.

500 milijuna sljedbenika u manje od stoljeća, rast jedinstven u povijesti Crkve, ne isključujući ni njezina rana stoljeća«. ⁶⁸

Takvi dojmivi rezultati plod su onoga što se u karizmatško-pentekostalnim crkvama naučavalo i naglašavalo. Težište sastanaka u mnogima od njih je poticanje nevjernika na obraćenje, poticanje vjernika na pobožnost i blizak hod s Gospodinom, na rast u vjeri koja »brda pomiče«, na moralnost i djela ljubavi, te na čitanje Svetoga pisma i to katkad na način kao da je napisano samo za *danas i ovdje*. Može se reći da su evangelizacija (Mk 16, 15-16), plodovi Duha (Gal 5, 22) i darovi Duha (2 Kor 12, 4-10) okosnica karizmatško-pentekostalne poruke. Naučavanju nekih temeljnih biblijskih doktrina se, za razliku od teologije u širem smislu riječi, također pridavalo značenje, budući da je uglavnom prepoznato da od ispravne biblijske doktrine zavisi ispravno vjerovanje pa time i samo spasenje (Rim 1, 1-2; 10, 1-4). Kako apostol Jakov napominje da se ispravna vjera očituje u djelima, bez kojih je ona mrtva (Jak 2, 14-26), poticanje na dobra i milosrdna djela također je česta poruka u karizmatško-pentekostalnim crkvama. Stoga se, sa stajališta biblijskoga kršćanstva, može reći da crkve u kojima se naučava Biblija kao tekst relevantan *danas* i to vjernicima i nevjernicima *osobno*, te pravovjerje, pobožnost, moralnost i dobra djela, imaju ono što je u kršćanskom nauku najvažnije.

No problem, barem potencijalan, ipak postoji. Iz šireg aspekta gledano, nepostojanje povijesne perspektive može u životu kršćanina, pa tako i karizmatško-pentekostalnog, biti nenadoknativ nedostatak. Za život u moderno doba, u kojem je većina ljudi, uključujući i kršćane, izložena velikoj količini informacija, dezinformacija, reklama i propagande, te bezbrojnim i često oprečnim tvrdnjama, analizama, izvješćima i podacima, sigurnost u vlastiti identitet, povijest kojega je uvijek važan dio, možda je potrebnija nego ikada prije. Karizmatško-pentekostalni kršćanin, kao i svatko drugi, izložen je analizama, opisima i definicijama sebe od strane drugih društvenih skupina, koji svoje viđenje *njega* nerijetko nameću i njemu samome. Kako će se on odnositi prema njihovim viđenjima sebe, te kako će on gledati na njih, umnogome je uvjetovano razinom njegova uvida u povijest i širinom povijesne perspektive koju poznaje.

2.2. Moguće posljedice bespovijesnosti: duhovni ekskluzivizam, crkveni evolucionizam i antinomizam

U Hrvatskoj, kao i u drugim tradicionalno kršćanskim zemljama u kojima je karizmatško-pentekostalnih vjernika relativno malo, nije neuobičajeno da pripadnici manjih karizmatško-pentekostalnih zajednica na sebe gledaju kao na nešto »novo«. Često prozivanje da su članovi »sekte« mnoge ostavlja zbu-

⁶⁸ Walter J. HOLLENWEGER, *Pentecostalism. Origins and Developments Worldwide*, Peabody, Hendrickson Publishers, 1997, 1.

njenima. Na argument da »ta vaša nova sekta nikako ne može biti ispravnija od Crkve koja vuče korijene od svetog Petra«, mnogi zanijemu upravo zato jer ne poznaju povijest. Poznavanje Svetoga pisma i blizak hod s Gospodinom, što je odlika mnogih vjernika iz crkava karizmatско-pentekostalnog profila, uglavnom su dovoljni da se osoba zbog spomenutoga razloga ne pokoleba u svome izboru zajednice. Pa ipak, nerazumijevanjem povijesnoga konteksta gubi se važan aspekt i cjelovitost predaje karizmatско-pentekostalnog učenja i reformacijske baštine drugim vjernicima, mlađem naraštaju, te svijetu koji ne poznaje Isusa.

No, bespovijesnost skriva i opasnosti koje su potencijalno ozbiljnije od nedostatka cjelovitosti karizmatско-pentekostalne poruke. Ekman se u nekoliko članaka objavljenih posljednjih godina osvrnuo na neke od tih opasnosti, od kojih ovdje izdvajam tri: razvoj duhovnoga ekskluzivizma, evolucionistički pogled na Crkvu, te antinomizam.

2.2.1. Duhovni ekskluzivizam

Kod vjernika koji iskuse snažan doticaj Duha Svetoga, nedostatak uvida u povijesnu perspektivu povećava opasnost od potpunoga usredotočenja na vlastito iskustvo, te na stvaranje predodžbe da Bog među njima djeluje na jedinstven način, na koji nikada i nigdje drugdje nije djelovao, s mogućim izuzetkom Prve crkve. Takvo mišljenje o sebi skoro automatski izaziva sumnjičenje i sektaško gledanje na druge kršćanske zajednice. Izgrađuje se stav duhovnoga ekskluzivizma i prijezira prema tradicionalnim Crkvama, kao što su katolička i pravoslavna, koje se olako promatra kao od iskona beznadne utvrde liturgije bez Duha, a nerijetko i omalovažavanja prema drugim evanđeoskim zajednicama koje se ne drži dovoljno duhovnima.⁶⁹ Duhovni elitizam koji takav stav proizvodi u suprotnosti je s mnogim kršćanskim načelima, pa tako i s naukom o poniznosti. Ekman u članku *Kraften i den levande traditionen* objašnjava:

Bespovijesnost i neznanje koje ono stvara rasadnik su predrasuda i gluparija, te dovode do iskrivljavanja važnih perspektiva. Bespovijesnost pridonosi i naivnom uzdizanju vlastitoga, odnosno onoga za što se zalaže vlastita skupina, pokret ili ideologija. Uslijed neznanja o postojanju širokog mora postaje se »velika riba u malenom jezeru«.⁷⁰

Razumljivo je da su kršćani, osobito voditelji, usredotočeni na rad i djelovanje vlastite zajednice. No, to što postoje i druge zajednice koje ne djeluju na isti način nikako nije *per se* razlog za kritiku i nepovjerenje, a pogotovu ne za njihovo ocrnjivanje. Povijesna perspektiva može pridonijeti dubljem shvaćanju kako svatko – svaka zajednica i svaka crkva utemeljena na Isusu Kristu – gradi

⁶⁹ Vidi i: Karla POEWE (ur.), *Charismatic Christianity as a Global Culture* (Studies in Comparative Religion), Columbia, University of South Carolina Press, 1994, 119.

⁷⁰ Ulf EKMAN, *Kraften i den levande traditionen*, *Keryx. En tidskrift för teologi och andlig liv*, (2006) 2, 8.

svoj dio »zida« (Neh 3, 1-32), koji je njegov legitimni prioritet i objekt najveće skrbi, ali je konačna građevina ipak zajednički projekt.

2.2.2. *Crkveni evolucionizam*

Bespovijesnost može kod karizmatško-pentekostalnih kao i drugih kršćana iz novijih zajednica, prouzročiti sumnjičavost prema tradicionalnim Crkvama koje nije samo plod razlika u učenju, već i percepcije položaja na nekoj zamišljenoj i uglavnom netočno poslaganoj vremenskoj ljestvici. Može doći do primjenjive načela evolucije na viđenje crkvene povijesti, prema kojem se crkve novijega datuma, samo zbog toga što su novije, nalaze na višem stupnju duhovnoga razvoja od onih »primordijalnih«.⁷¹

Takav evolucionistički *crkvonazor*, kao ni sama bespovijesnost, često nije namjerno izgrađen, definiran i artikuliran stav, već posljedica općenitoga, ali temeljnoga ideološkog gledišta, mahom preuzetoga iz svjetovnog razmišljanja, o čijem postojanju u svom životu vjernik često nije ni svjestan. Gotovo se podrazumijeva da su stvari koje postoje oko nas superiorne svojim inačicama starijega datuma: računala, softveri, mobiteli, izdanja knjiga, odjeća, automobili, lijekovi itd. Lako se zanijeti pa isto načelo primijeniti i na Crkvu: što je neka Crkva recentnija to je pravovjernija i duhovnija u odnosu na svoje preteče. Što je starijeg datuma to je umrtvljenija i beskorisnija. Crkve koje korijen vuku iz antičkoga doba ili srednjovjekovlja su nazadne jer je tada sve bilo nazadno. Kao što nitko pri zdravoj pameti više ne koristi konjsku zapregu pokraj traktora, tako nitko više ne bira Katoličku ili Pravoslavnu crkvu ispred karizmatško-pentekostalne ili barem metodističke. Takav je pogled na povijest Crkve apsurdan i duboko nebiblijski, ne ulazeći u doktrinarne postavke pojedinih denominacija, što je druga tema s možda drukčijim zaključcima.

2.2.3. *Antinomizam*

Treća opasnost bespovijesnosti je, kao i evolucionizam, uvjetovana svjetonazorom, prilikama i ideologijama koje dominiraju suvremenim društvenim miljeom unutar kojega Crkva postoji, a odnosi se na rastući trend općeg bezakonja. Biblija predviđa dolazak vremena u kojem će granice normalnoga i dopuštenoga biti pomaknute (2 Tim 3, 1-5), te upozorava vjernike na pojavu vjerskih, etičkih i moralnih zastranjivanja od načela zacrtanih Zakonom i evanđeljem (1 Kor 6, 9-10). Svakidašnja izloženost ozakonjenju raznih oblika toga zastranjivanja, uz podrugljivo, sažaljivo i optužujuće prozivanje oprečnog mišljenja kao staromodnoga, nazadnoga i netolerantnoga, može i kod predanih vjernika izazvati zbnjenost. U iskušenjima koja moderni stil života donosi pred vjernika, od neprocjenjive vrijednosti može biti spoznaja da su mnogi drugi kršćani, tijekom čitave povijesti, prolazili kroz iste ili slične stvari. Bili

⁷¹ Ekman se na ovaj aspekt bespovijesnosti osvrće na početku istog članka (*isto*).

oni katolici, pravoslavci, maroniti, kopti, ili pak luterani, kalvinisti, baptisti ili metodisti – njihova je beskompromisna vjera u Isusa, koju su mnogi svjedočili životom i smrću, danas primjerna i dostojna nasljedovanja. Ekman smatra da bez toga razumijevanja, kršćani u malim zajednicama dolaze u opasnost od kompromisa sa svijetom i »rezanja duljine fronte«:

Kod biblijskih vjernika to se možda ne događa u pitanju samoga nauka, premda je i to moguće, već u stvarima etike, morala i kulturnog izražaja. Osoba se nađe u nekoj vrsti shizofrenog stava, kad misli da je vjerna evanđelju, a da istodobno živi na način koji je u očitom srazu s evanđeljem. To se često događa u karizmatiskim krugovima koji su izgubili uporište ili vezu s historijskom kršćanskom vjerom.⁷²

Na drugom mjestu Ekman izravno povezuje nedostatak uvida u povijest i bezakonje:

Prenaglašavanje djelovanja i funkcije Duha, izolirano od zdrave ekleziologije i nepatvorenoga kršćanskog uvida u povijest, stvara suprotnost duhovnoj slobodi, a to je antinomizam (bezakonje), sekularizacija i površnost do banalnosti.⁷³

Naravno, povijesni uvid u nastojanja kršćana da ostanu vjerni biblijskim etičkim načelima ne može se označiti kao glavni nositelj te vjernosti među današnjim kršćanima. Poznavanje Božje riječi, te osjetljivost na poticaje Duha i vlastite savjesti, ostaju glavni izvori nadahnuća i snage za pobožan kršćanski život. No, iz povijesti se mogu izvući primjeri i pouke o posljedicama odluka, koji su katkad možda bliži današnjim životnim okolnostima od onih koje nalazimo u Pismu. Misao o povijesti kao učiteljici života, premda ju je skovao poganski filozof, sasvim je u skladu s biblijskim viđenjem relevantnosti prošlosti za sadašnjost jer »nema ništa novo pod suncem« (Prop 1, 9).

2.3. Važnost povijesti u komparativnom kontekstu

Razumijevanje važnosti koju Biblija pridaje povijesti i povijesnosti na teorijskoj razini može pridonijeti i boljem razumijevanju jedinstvenosti židovsko-kršćanskoga svjetonazora u odnosu na druge svjetonazore i religije. Premda postoje aspekti, primjerice doktrine i aksiologija, koji tu jedinstvenost oslikavaju u jasnijim i oštrijim kontrastima, aspekt uvažavanja povijesti i povijesnosti u tom kontekstu ipak je zanimljiv i znakovit.

Ponajprije, biblijski se pogled na povijest fundamentalno razlikuje od suvremenoga humanističkoga, načelno sekularnoga i materijalističkog pogleda. Sekularni humanizam doduše nije koherentna ideologija i ima više pravaca i pogleda na povijest, no dva bi se mogla označiti kao vodeća. Prvi i najvažniji

⁷² Ulf EKMAN, *Andliga rötter*, Uppsala, Livets Ords Förlag AB, 2009, 276 (članak *Kyrkans väsen och dess enhet*).

⁷³ *Isto*, 159 (članak *Lovsång, tillbedjan och liturgi*).

je već spomenuta vjera u evoluciju. Ako je ljudski rod proizvod milijarda godina razvitka putem slučajnog odabira i opstanka najjačih, onda nekoliko tisuća godina istražive ljudske povijesti nije ništa osobito značajno. Istraživa ljudska povijest zauzima tek sitan djelić na dugoj vremenskoj ljestvici,⁷⁴ te joj je i važnost tomu razmjerna.

Drugi je pogled povijesni determinizam. Utjecajni mislioci kao što su Hegel i Marx, vjerovali su da povijest ima svoju svrhu i cilj, slično kao što to vjeruju i kršćani.⁷⁵ No, pokretačka sila povijesti u njihovu idealističkom, odnosno materijalističkom svjetonazoru nije Bog, nego dijalektika kao neosoban fenomen. Sukobi teza i antiteza dovode do pokretanja povijesnih zbivanja i sinteza, a taj će proces jednoga dana kulminirati u nekoj metasintezi kao što je, prema Marxu, besklasno komunističko društvo. Oba spomenuta pogleda tijekom povijesti vide kao progresivno zbivanje (otud i »evolucija« – što znači »razvoj nečega u složeniji ili bolji oblik«), a stvari novijega datuma bolje su i naprednije od onih starijih. Vrhunac povijesti, ako ga bude, savršeno je društvo koje će izgraditi čovjek vođen svojim razumom i neosobnim silama koje određuju tijekove zbivanja. Takvo se shvaćanje povijesti veoma razlikuje od biblijskoga koje uči da se od svoga pada u grijeh čovjek nalazi na silaznom putu destrukcije; odvojen od Stvoritelja, zapetljan u grijeh i sve više opijen njime, čovjekovo se stanje zapravo s vremenom pogoršava. Prema Bibliji, u posljednja će vremena ljudska zloća zbog toga premašiti svaku dosadašnju mjeru.

I napokon, u današnjem je svijetu uvriježeno mišljenje da pripadnici svake religije, osobito svake monoteističke, štiju istoga Boga. Ta se teza često olako i nekritički promiče i unutar znanstvene zajednice.⁷⁶ No s aspekta biblijskoga kršćanstva, ona je krajnje upitna, čak neprihvatljiva. Prva Božja zapovijed (Pnz 5, 6), Isusova tvrdnja o sebi kao isključivom putu k Bogu (Iv 14, 6) i brojna druga mjesta u Bibliji, postavljaju okvir kršćanskoga poimanja Boga koji uključuje praktično samo ono što je objavljeno Židovima, u Starom i u Novom zavjetu. A taj Bog Židova i kršćana razlikuje se od drugih bogova u mnogim aspektima, pa tako i u aspektu povijesti i povijesnosti.

Religije izvan židovsko-kršćanske tradicije mahom su usredotočene na mitove, legende, mistiku, spiritualizam, okultizam, sferu transcendentalnoga, osebujna tumačenja prirodnih pojava i tomu slično, a ne na povijesne događaje. Drevne mezopotamijske religije svoja božanstva nisu štovali kao gospodare linearnog tijeka povijesti, već su ih povezivali s ponavljajućim prirodnim ciklusi-

⁷⁴ Najstariji pisani dokumenti datiraju tek iz četvrtoga tisućljeća prije Krista.

⁷⁵ U Pannenbergovu razmišljanju o povijesti može se prepoznati utjecaj Hegelove misli (vidi: Michael GILBERTSON, *God and History in the Book of Revelation*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, 11).

⁷⁶ Više o poistovjećivanju islamskoga i kršćanskoga božanstva u znanstvenoj zajednici vidi u: Boris HAVEL, *Zapadna orijentalistika: povijest i teologija s političkom misijom* (uvod u kritičku analizu suvremene srednjestrujaške zapadne orijentalistike), *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 42 (2010) 1, 425-443.

ma.⁷⁷ Kasnije dualističke religije (zoroastrizam, gnosticizam, uvjetno budizam itd.) na ovozemaljsko su često gledale kao na irelevantno ili kao suprotnost duhovnosti: kao na proizvod kakve anomalije, grijeha, ili pak kao na rukotvorinu nekoga inferiornog boga. Takav pogled često je preslikavan i na povijest kao okvir sveukupnih ovozemaljskih zbivanja. Zoroastrizam uopće ne nudi precizan vremenski i zemljopisni podatak o Zaratustrinu rođenju, već se općenito drži da je rođen između 1400. i 500. godine prije Krista,⁷⁸ na mjestima između današnjega Afganistana i Turkmenistana do zapadnog Irana. O začetnicima hinduizma i nastanku Veda postoje samo nagađanja, jer u samoj religiji ti povijesni podatci nisu sačuvani.⁷⁹ O Lao-Ziju, navodnom utemeljitelju daoizma i autoru *Knjige o putu i njegovoj svetosti*, ne samo da se ne zna kad je i gdje živio, već se ne zna ni je li uopće postojao kao povijesna osoba, ili je tek plod kreativne mašte i legende.⁸⁰

Osim židovstva i kršćanstva, jedina rasprostranjena religija koja se poziva na povijest je islam. No povijesnost islamske naracije formativnog razdoblja, kako su mnogi orijentalisti pokazali, često je upitna i prijeporna, a u najboljem slučaju neistraživa.⁸¹ Sam rani islam ne temelji se na povijesnosti zbivanja na koja se poziva, nego na njihovim porukama. Povijest se u Kuranu ne prepričava, nego se islamiziraju, uz arapske tradicije, raštrkani fragmenti biblijske i apokrifne naracije: Noa, Abraham, Mojsije, David, Marija i Isus nazivaju se muslimanima, što je već samo po sebi apsurdan anakronizam. Tu su i drugi anakronizmi, pa i anatopizmi, strani židovsko-kršćanskoj historiografskoj misli, poput tvrdnje da je Isusova majka i Aronova sestra bila jedna te ista osoba⁸² ili svrstavanja faraona i Hamana u isti vremenski i zemljopisni prostor.⁸³ Ono

⁷⁷ Vidi: Paul JOHNSON, *A History of the Jews*, New York, Harper Perennial, 1988, 30-31 i John BRIGHT, *A History of Israel*, Louisville, Westminster John Knox Press, 2000, 161-162. Jedinstvenost izraelskog pogleda na Boga kao na upravitelja povijesti općeprihvaćena je među povjesničarima i teolozima, no postoje i neka alternativna mišljenja (vidi: B. ALBREKTSON, *History and the Gods. An Essay on the Idea of Historical Events as Divine Manifestations in the Ancient Near East and in Israel*, Lund, Gleerup, 1967 i H. W. F. SAGGS, *The Divine in History* u: Frederick GREENSPAHN (ur.) *Essential Papers on Israel and the Ancient Near East*, New York, New York University Press, 2000).

⁷⁸ Solomon A. NIGOSIAN, *World Religions. A Historical Approach*, Boston, Bedford/St. Martin's, 2000, 216.

⁷⁹ Spero objašnjava da »istočnjačke religije, poput hinduizma, sa svojim naglaskom na spiritualnosti, povijesna zbivanja u vremenu smatraju običnom iluzijom, te ih ne treba uzimati za ozbiljno« (Shubert SPERO, *Holocaust and Return to Zion. A Study in Jewish Philosophy of History*, Hoboken, Ktav Publishing House, 2000, 3).

⁸⁰ *Isto*, 112.

⁸¹ Za uvod u tu tematiku svakako treba proučiti: Patricia CRONE, Michael COOK, *Hagarism. The Making of the Islamic World*, Cambridge, Cambridge University Press i Peters, 1977; Francis E. PETERS, *The Quest of the Historical Muhammad*, *Journal of Middle East Studies* 23 (1991), 291-315.

⁸² Sura 19, 27-28. Slična konfuzija napravljena je glede Mojsijeva oca, koji se prema Kuranu zvao Imran, i oca Marije majke Isusove (takoder Imran), vidi: Sura 3, 33-45.

⁸³ Sura 40, 36-37. Haman je bio dvoranin perzijskoga kralja Ahašveroša (općenito identificiran s Kserksom I.) i spominje se u Knjizi o Esteri, a ne faraona koji je tisućljeće ranije vladao Egiptom

što je u islamu od njegovih početaka bilo važno jest ljepota izričaja na arapskom jeziku, koji je iznimno poetičan⁸⁴ (otud važnost učenja Kurana na arapskom jeziku i među nearapima), te oblikovanje poučnih priča kojima kakav povijesni događaj u najboljem slučaju služi kao jezgra oko koje se zatim plete bogata naracija s teološkom, moralnom ili zakonskom poantom, ili pak kojima se nečijim predcima pripisuje sudjelovanje u važnim ranoislamskim događajima.⁸⁵ Važnost poante, a ne povijesnosti, očituje se i u karakteru protagonista kuranskih i drugih ranoislamskih priča. Oni su uglavnom opisani u crno-bijelim bojama, kao sveci ili prokletnici, bez nijansi u osobnosti i nastupu.⁸⁶ Biblijski junaci su, nasuprot tomu, kompleksne ličnosti, kadre počinuti sve što čine ljudi od krvi i mesa, od krajnjih opaćina do najplemenitije samopožrtvovnosti, što pridonosi vjerojatnosti da se radi o povijesnim osobama.⁸⁷ Ne zanemarujući značenje poante, pouke i promoviranja teološke tvrdnje, realizam kojim su prikazani ukazuje na neprijepornu važnost vjerno prenesene povijesne naracije. Možda se tek u komparativnom kontekstu može pojmiti koliko je židovsko-kršćanskoj misli inherentno da povijest, kao sferu izravnoga Božjeg djelovanja, nije potrebno uljepšavati da bi bila nositelj Božje poruke ljudima.

Zaključak: uloga povijesti u kršćanskom filosemitizmu i jedinstvu Crkve

U kontekstu izučavanja komparativne religije, uloga povijesti u ocrtavanju granice između židovsko-kršćanske objave i drugih svjetonazora nije ograničena na definiranje samo onoga što spada u sferu izvan toga zadanog okvira. U prepoznavanju svega što spada unutar njega, odnosno svijju »koji po ovoj

i bio u sukobu s Izraelcima. O implikacijama ovih zabuna na rane muslimansko-židovske odnose vidi: Shelomo D. GOITEIN, *Jews and Arabs. Their Contacts Through The Ages*, New York, Schocken Books, 1955, 64.

⁸⁴ Prvi arapski rječnici nisu bili slagani prema početnim već prema posljednjim slovima riječi, da bi bili od koristi pri slaganju rimovanih stihova.

⁸⁵ Vidi: Moshe SHARON, The Decisive Battles in the Arab Conquest of Syria, *Studia Orientalia*, 101 (2007) 1, 316. Sharon ranoislamsku historiografiju naziva *Heiligen Geschichte* (311). Izvrstan je primjer i islamska tradicija o navodnom osvajanju Jeruzalema od strane kalifa Omara o čemu vidi: Heribert BUSSE, Omar's Image as the Conqueror of Jerusalem, *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, 8 (1986), 149-168.

⁸⁶ Vidi: Fred M. DONNER, *Narratives of Islamic Origins. The Beginnings of Islamic Historical Writing*, Princeton, The Darwin Press, 1998, 75-85 (poglavlje *The Qur'an and History*) Donner objašnjava zašto je kuranski pogled na svijet i čovječanstvo »duboko ahistorijski« (*profoundly ahistorical*), a koncept povijesti »temeljno nebitan za pitanja kojima se bavi Kuran« (*fundamentally irrelevant to the Qur'an's concerns*) (80).

⁸⁷ Često spominjan primjer u tom kontekstu je kralj David, jedna od najznačajnijih osoba Izraelove prošlosti, koji je počinio i neka ružna nedjela, među kojima se ističe naručeno ubojstvo i preljub (2 Sam 11, 1-27). Teško je pretpostaviti da bi takvi biografski detalji bili plod kasnije interpolacije.

vjeri pripadaju istoj obitelji« (Gal 6, 10) povijest dolazi do možda još većeg izražaja.

Jedan od najvećih izazova pred kojima stoji današnja Crkva jest pitanje kršćanskoga jedinstva.⁸⁸ Budući da je skoro četvrtina kršćana na planetu karizmatско-pentekostalnog profila,⁸⁹ njihovo je sudjelovanje u postizanju toga jedinstva od goleme važnosti. Poznato je da postoje brojne zapreke zbližavanju karizmatско-pentekostalnih i tradicionalnih Crkava: teološke, sakramentalne, liturgijske, hijerarhijske, organizacijske ili druge prirode, ili su pak plod predrasuda i subjektivne nesnošljivosti. No tijekom dvadesetoga stoljeća pojavio se zanimljiv fenomen na temelju kojega bi se o povijesti moglo razmišljati kao o jednom od čimbenika jedinstva, usprkos njezinoj prijašnjoj uporabi upravo u gruboj međudenominacijskoj polemici. Taj se fenomen odnosi na izvanredno zbližavanje jednoga dijela Crkve s Izraelom i židovskim narodom, koje je rezultiralo pojavom kršćanskoga filosemitizma i kršćanskoga cionizma.⁹⁰ Premda između kršćanske i židovske teologije i dogmatike postoje neka duboka razmišljanja, recentno ponovno otkrivanje povijesnoga duga koji kršćanstvo ima prema Židovima, duhovno-povijesnog kontinuiteta koji postoji između židovstva i kršćanstva, te čudesne Izraelove povijesti, uključujući suvremenu, dovelo je do promjene načina na koji značajan dio kršćana gleda na Židove i židovstvo; promjene koja je do druge polovice 19. stoljeća bila skoro nezamisliva. Budući da u tom zbližavanju često prednjače evanđeoske i karizmatско-pentekostalne Crkve, pitanje je zašto Crkve koje pronalaze duhovni i povijesni kontinuitet sa židovstvom, ne bi mogle pronaći sličan kontinuitet i s kršćanskim denominacijama starijima od sebe, osobito s Katoličkom i Pravoslavnom crkvom?

Promotri li se povijest s aspekta onoga što je među kršćanima zajedničko, jasno je da kontinuitet postoji. Tijekom čitave povijesti, kršćani svih denominacija živjeli su i umirali s vjerom u Isusa i nadom u bolji svijet i vječni život o kojem govori Sveto pismo. Svojom vjerom i predanošću mnogi su od njih zadužili kasnije naraštaje kršćana budući da su, nerijetko po cijenu trpljenja progonstva, zlostavljanja i smrti, obranili kršćanstvo od mnogih vladara i moćnika koji su ga u ime kršćanstvu neprijateljskih religija, svjetonazora i ideologija tijekom

⁸⁸ Usp. Iv 17, 11.21-22.

⁸⁹ Donald E. MILLER, Tetsunao YAMAMORI, *Global Pentecostalism. The New Face of Christian Social Engagement*, Barkley – Los Angeles, University of California Press, 2007, 18, preuzeto iz *World Encyclopedia of Christianity*. Vidi i: Douglas JACOBSEN (ur.), *A Reader in Pentecostal Theology... Voices from the First Generation*, Bloomington, Indiana University Press, 2006, 1.

⁹⁰ Kršćanski cionizam i s njime povezani filosemitizam pojavili su se već u devetnaestom stoljeću, no tek od druge polovice dvadesetoga stoljeća o njemu se može govoriti kao o relativno raširenom fenomenu među kršćanima, osobito evanđeoskim. On, dakako, sadrži stanovito proturječje, a i još uvijek je o tomu objavljeno malo znanstvenih radova [od postojećih vidi, primjerice: Yaacov ARIEL, Philosemites or Antisemites? Evangelical Christian Attitudes toward Jews, Judaism, and the State of Israel, *Analysis of Current Trends in Antisemitism*, (2002) 20; David BROG, *Standing With Israel. Why Christians Support the Jewish State*, Lake Mary, Front Line, 2006 i Ray PRITZ, The Church and the Jews through History, *Mishkan. A Forum on the Gospel and the Jewish People*, 50-51 (2007) 120-132].

povijesti nastojali zatrti. Da oni nisu sačuvali Bibliju, klasičnu kršćansku vjeru, ime Isus i poruku milosti s križa, nikakva pentekostalna i karizmatička obnova ne bi mogla nastati u prošlom i u ovom stoljeću. Katolička i Pravoslavna crkva zaslužne su za definiranje i očuvanje mnogih biblijski utemeljenih kršćanskih doktrina, za širenje kršćanstva po svim kontinentima svijeta, te za njegovu obranu pred najezdama borbenog islama, a u mnogim zemljama, uključujući Hrvatsku, i pred komunističkim totalitarizmom te izazovima sekularizma i materijalizma. Protestantske crkve zaslužne su za obnovu uvažavanja Biblije (*sola scriptura*) i novozavjetne soteriologije (*sola gratia, solus Christus, sola fide*), čiji se dio zagubio u praznovjerkama srednjovjekovlja. Pijetističke i metodističke crkve zaslužne su, u nekim dijelovima svijeta, za obnovu osobnoga posvećenja vjernika i njihov veći socijalni angažman (ovaj aspekt kršćanstva Katolička je crkva njegovala tijekom čitave povijesti). Rana pentekostalna crkva zaslužna je za obnovu djelovanja darova Duha Svetoga u Crkvi. Stav zahvalnosti za ono čime je svaka od tih denominacija zadužila današnje vjernike – a ne stav prijezira radi onoga što su učinili krivo, što nisu učinili ili što nisu znali bliži je kršćanskom pozivu i načelima. To ga čini izvrsnom polaznom točkom za razmišljanja o iskrenu jedinstvu. Napokon, na istom načelu počiva i suvremeni kršćanski filosemitizam. On nije potaknut promjenom dijelova teologije u kojima se Židovi i kršćani ne slažu, već *inter alia* novim kršćanskim pogledom na židovsku povijest, odnosno prepoznavanjem postojanja kontinuiteta od Abrahama do moderne izraelske države. Mnogi kršćani u povratku židovskoga naroda na Sion nakon skoro dva tisućljeća progonstva, u obnovi njihove zemlje i jezika, u uspostavi i obrani izraelske države te ujedinjenju Jeruzalema, prepoznaju ispunjenje biblijskih obećanja i Božje djelovanje u prostoru i vremenu. Prepoznavanje Božjega djelovanja u povijesti denominacija kroz koje su za opću Crkvu postignuta, sačuvana ili obnovljena neka druga biblijska obećanja i učenja, usprkos vjerojatnom postojanju nekih objektivno problematičnih teoloških postavki u tim denominacijama, bio bi odraz očekivane dosljednosti.

Boris Havel

History in the Bible, in Traditional Christianity and in Charismatic-Pentecostal Churches

Summary

Since the earliest Church age, Christians have recognized the unique role of history in Christian understanding of God's ways and plans with the human-kind. High esteem of history and historicity was inherited from the Hebrew Bible and Judaism. Subsequently, Christian authors and scholars strove to define which history (ancient Israelite history, Church history, world history etc.) and in which way, was significant. Notwithstanding differences, most theologians agreed that God's will, plans, purposes and character are in some way, directly or indirectly, perceptible in history. History has also often been invoked by different Christian denominations as one of their *raison d'être*.

Within the Charismatic-Pentecostal movement, however, a different attitude toward history developed: indifference. Emphasis in those churches was put on personal experience measurable in time and space (here and now), in which historical perspective had no immediate significance. As there have also existed at least latent suspicion toward academic enterprise, which was at the dawn of Pentecostalism often regarded as agent of disbelief and skepticism, traditional Christian interest in study of history faded. A lack of sense of history which soon settled in has been visible until the present day.

Most Charismatic-Pentecostal churches foster among their members zeal of evangelization and piety, which is the most important Christian task. However, lack of historical perspective could have some potentially harmful consequences, such as contempt for traditional churches and other denominations. View of one's own church as a place in which God moves in ways unprecedented ever, which any Church historian would easily recognize as unwise and absurd, almost certainly produces spiritual exclusivity, suspicion toward other Christians and unconcern or even opposition toward Christian unity. In a time in which a sound identity and understanding of one's place in the ever increasing interaction of different Church denominations, Israel and the Gentiles is perhaps more important than ever, lack of historical perspective may easily contribute to some poor judgment, even in devout Christians' lives. On the other hand, appreciation of historical perspective may prove to be an important factor in pursuit of Christian unity, as it was a factor in the development of modern Christian philo-Semitism.

*Key words: history, historicity, epistemology, Charismatic-Pentecostal churches, Israel, comparative religion.*⁹¹

⁹¹ Sažetak, kao i dijelove teksta na engleskom, švedskom i hebrejskom jeziku u članku, ako nije drukčije naznačeno, preveo je autor.